

- їжею, символічними стравами **19** (їжа 7, вечеря, шампанське 2, хліб, яйця, олів'є, апельсини, салат, страви, цукерки, фрукти 1);
- масовістю **18** (люди 8, шум 3, компанія 2, юрба, народні діяння, площа, метушня 1);
- дитьми, дитинством **15** (народження дітей 5, дитинство, діти 2, іграшки, ігри, спогади, враження, мрія 1);
- очікуванням **15** (передчуття 3, віра, переживання 2, важливе гарне, довгоочікуване, терпіння, очікування, хвилювання, неспокій, омріяне, привід 1);
- абстрактними поняттями **13** (емоції 6, мить 3, атмосфера, добробут, добро, почуття 1);
- теплом **13** (тепло 9, вогнище 3, камін 1);
- підготовкою до свята **9** (підготовка, наряди 2, клопоти, перевдягання, прибирання, обстановка, чисте 1);
- весіллям **7** (весілля 5, фата, наречена 1);
- освітленням **6** (яскравість 2, ранок, сонце, світло, світ 1);
- порами року **5** (весна 2, зима, літо, зимове 1);
- негативними емоціями **4** (розчарування 2, біль, сум 1);
- душею **3** (душевність, душі, стан душі 1).

Отже, концепт *свято* в свідомості сучасних носіїв української мови має велику кількість асоціативних об'єктивувальних, що представлені 20 когнітивними ознаками, які організують його асоціативно-вербальну модель.

Ядро концепту складається з п'яти елементів, які відображають найбільш значущі для людини поняття, пов'язані з лексемою *свято*: позитивні емоції та почуття **213** (з домінантою *радість* 112); назви свят **114** (з домінантою *Новий рік* 54); атрибути свята **107** (з домінантою *подарунки* 60); близькі люди, оточення **87** (з домінантою *сім'я* 28); розваги **85** (з домінантою *веселощі* 53).

Навколоядерна зона представлена трьома когнітивними ознаками: атрибути дня народження **35**, Новий рік **29**, відпочинок **25**.

Ближня і дальня периферія складаються практично з однакової кількості когнітивних секторів (5 і 6 відповідно), але по частотності реакцій, що об'єктивують когнітивні ознаки, значно переважає ближня периферія. *Крайня периферія* (об'єднує ознаки, які представлені одиничними реакціями) не спостерігається. Компактне ядро свідчить про сформований, яскраво виражений стереотип уявленні концепту *свято* в повсякденній свідомості сучасних носіїв української мови.

Література:

1. Березняк В. Етимологія сучасних українських слів, складовою частиною яких є шумерський (антський) вказівний займенник – «це», та хатський (венедський) вказівний займенник – «то» / Режим доступу : <http://museum-ukraine.org.ua/?p=5099>
2. Биби́к С.П. та ін. Словник епітетів української мови / С. П. Биби́к, С. Я. Єрмоленко, Л.О. Пустовіт; За ред. Л.О. Пустовіт. – К. : Довіра, 1998. – 431 с.
3. Горський В. С. Святі Київської Русі / В. С. Горський. – К., 1994. – С. 7–8.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – С. 532.
5. Полюга Л.М. Словник антонімів української мови. За ред. Л. С. Паламарчука. – 2-е вид., доп. і випр. – К.: Довіра, 2004. – 275 с. – (Словники України). – Бібліогр.: с. 197–198.
6. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 9. – С. 104–105.
7. Універсальний словник української лексики. Синоніми, антоніми, омоніми / укл. Нечволод Л. І., Бездітко В. І., Паращич В. В. – Х. : Торсінг плюс, 2009. – С. 475.
8. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х т.: Пер. с нем. – 3-е изд., стереотип. – М. : Азбука-Терра, 1996. – Т. 3. – 832 с.

УДК 811.161.2'373.46

О. Д. Царук,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

СЕМАНТИЧНІ КОНСТИТУЕНТИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕРМІНА

У статті здійснюється спроба теоретичного обґрунтування конститuentів семантики науково-технічного терміна. Проведено аналіз різних підходів лінгвістів до трактування понять внутрішньої форми, умотивованості та їх кореляції. Обґрунтовані особливості внутрішньої форми у зіставленні з лексичним значенням термінів.

Ключові слова: значення, мовний знак, знакова система, термін, внутрішня форма, умотивованість.

SEMANTIC CONSTITUENTS OF A SCIENTIFIC AND TECHNICAL TERM

This article is a theoretical attempt to justify semantic constituents of a scientific and technical term. The article considers the problem of lexical meaning of a term as a linguistic sign possessing both sense and meaning. The theoretical foundations of the notions of inner word form and motivation are shown. Important characteristics for the semantics of the term are defining concepts, components of semantic structure of scientific and technical terms. Word-building, semantic potential, ways of motivation of terms in connection with their internal form are investigated, structural features of the internal form in comparison with lexical value of terms are presented. The process of motivation depends upon the inner form of a word. The inner form is the pivotal point in the lexical meaning which helps to get an insight into the features chosen as the basis for nomination. In linguistics the term «motivation» is used to denote the relationships between the phonetic or morphemic composition and structural pattern of the word on the one hand and its meaning on the other.

Key words: meaning, linguistic sign, sign system, term, internal form, motivation.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ КОНСТИТУЕНТЫ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ТЕРМИНА

В статье осуществляется попытка теоретического обоснования конститuentов семантики научно-технического термина. Осуществлен анализ различных подходов лингвистов к трактовке понятий внутренней формы и мотивированности а также их корреляции. Показано особенности внутренней формы в сопоставлении с лексическим значением терминов.

Ключевые слова: значение, языковой знак, знаковая система, термин, внутренняя форма, мотивированность.

Постановка проблеми. Із точки зору багатьох учених, питання значення терміна, його внутрішньої форми та вмотивованості потребує пильної уваги. Важливим для характеристики семантики терміна є окреслення понять, складників семантичної структури науково-технічного терміна, серед яких найважливішими є лексичне значення, внутрішня форма та умотивованість.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Дослідження, спрямовані на стан і перспективи вдосконалення термінологічних систем, так чи інакше однією з проблем теорії термінології називають проблему значення, внутрішньої форми та вмотивованості терміна. Ця проблема знаходилася у фокусі наукових інтересів багатьох вчених, серед яких: О. І. Блінова, В. Д. Бялик, В. А. Звєгінцев, Т. Р. Кияк, А. Е. Левицький, М. В. Нікітін, О. Д. Огуй, А. М. Приходько, Е. Ф. Скороходько, Ф. де Сосюр, Й. А. Стернін та ін.

Завдання дослідження. Основне завдання полягає у теоретичному обґрунтуванні базових понять семантики науково-технічного терміна, а саме: «значення», «внутрішня форма» та «вмотивованість»; а також у критичному огляді підходів до трактування цих понять.

Матеріал і результати дослідження. Як відомо, значення терміна розкривається в його дефініції і є об'єктом дослідження лексичної семантики. Лексична семантика ставить перед собою два головних завдання. Першим завданням є з'ясування значення всіх слів даної мови. Його в деталях виконують тлумачні словники. Друге завдання полягає у встановленні семантичних відношень між словами, або, інакше кажучи, в описі системи лексичних значень [7, с. 126].

Розуміння терміна як мовного знака неможливе без розуміння не тільки основних його функцій та місця у системі семіотичних теорій, але, в першу чергу, без розуміння його значеннєвої сутності, семантичної структури. У даному випадку значення тісно пов'язане зі змістом, який виражає цей знак. Семантична структура знака охоплює сам знак (позначення), поняття про предмет, який він позначає (смісл, позначуване), та референт, тобто сам предмет. За словами В. Д. Бялика відношення між поняттям, переданим даним словесним знаком, і предметом, який позначається лежить в основі змістової характеристики найменування предметів, де ім'я, відповідно, називає це поняття [3, с. 41].

Значення належить до лінгвістичних об'єктів, при розгляді яких неможливо не спиратися на чітко визначену філософську теорію і не враховувати одночасно специфіки мовного підходу та таких різних галузей людського знання, як: логіка, психологія, соціологія та ін. На даний час кількість поглядів на проблему значення не скорочується, а збільшується, незважаючи на те, що «теорія значення ще не вийшла з початкової стадії своєї розробки. Висунуті різні концепції значення, котрі частково перебувають у додаткових стосунках один щодо одного, пояснюючи різні аспекти значення, а частково – у відношенні взаємовиключення, коли одна концепція заперечує іншу» [8, с. 32]. Саме тому досить важко підрахувати, яка кількість представників різних мовознавчих напрямів присвятили фундаментальні дослідження розв'язанню даної проблеми.

Як стверджує О. О. Селіванова, різні аспекти тлумачення значення можна звести, принаймні, до семи типів, а саме: онтологічний (проєктування значення на предмети реального світу), гносеологічний (зв'язок значення із сферою ідей, думок, понять, як результатів інтеріоризації світу носіями певної мови), логічний (ототожнення значення і поняття за умови встановлення істинності шляхом логічних обчислень), семіотичний (зв'язок значення із акустичним образом мовного знака згідно концепції Ф. де Соссюра), психологічний (значення як складне психічне явище, котре характеризується індивідуальним змістом і колективним досвідом), інформаційний (ототожнення значення із інформаційною функцією мовних одиниць), енциклопедичний (розмежування чи ототожнення значення із енциклопедичними знаннями) [9, с. 169].

Проте, ми не можемо стверджувати, що з усієї множинності формулювань тільки одне визначення терміна «значення» може претендувати на достовірність. Крім того, така множинність поглядів свідчить про надзвичайну складність та багатогранність дослідженого явища.

У нашому дослідженні за основу беремо концепцію значення, яку надав О. І. Смирницький, оскільки вважаємо, що це визначення найбільш повно і точно характеризує це складне явище. Автор розглядає мовне значення як відображення предмета, явища чи відношення у свідомості (чи аналогічне за своїм характером психічне утворення, що відображається з відображень окремих елементів дійсності), що входить до структури слова як так звана внутрішня його сторона, відносно якої звучання слова виступає як матеріальна оболонка, необхідна не лише для виразу значення і для повідомлення його іншим людям, але й для самого його виникнення, формування, існування та розвитку [10, с. 162].

З вищеподаного визначення стає зрозумілим, значення кожної лексичної одиниці безпосередньо співвідноситься з відповідною одиницею дійсності, воно не існує у відображених предметах, а відображає ті істотні загальні риси та властивості, які об'єктивно притаманні предметам.

Більшість науковців стверджують, що термінам, як і словам загальноновживаної лексики, притаманні ті самі лексико-семантичні процеси, лише зі специфікою реалізації [7, с. 13]. Але сама сутність цих процесів повністю залежить від трактування значення слова, оскільки саме в семантиці терміна закріпленій його зміст.

Вважаємо, що загальнономвні слова набуватимуть термінологічного значення лише за умови видозміни їх лексичного значення, тобто коли до сталих ознак слова приєднуються змінні, але такі, що визначатимуть певне спеціалізоване поняття.

Більшість лінгвістів називають терміном лексико-номінативну одиницю, що є дефініцією певного поняття якоїсь професійної сфери. Щодо цієї проблеми О. С. Герд виділяє такі три точки зору:

- 1) терміни мають певне лексичне значення;
- 2) поняття і лексичні значення термінів – тотожні;
- 3) терміни, не маючи лексичного значення, тотожні з поняттям [4, с. 54].

Оскільки семантичну структуру слова-терміна розуміють як його внутрішню форму, то всі вищезгадані точки зору можна вважати перспективними.

У працях українського вченого О. О. Потебні є близько 50 назв на позначення внутрішньої форми слова, а саме: найближче етимологічне значення; власне значення слова; власний зміст слова; представлення; знак; знак знака; символ відомого змісту; єдиний об'єктивний зміст слова; знак значення; внутрішній знак значення та ін. М. І. Голянич вважає, що кожен із термінів характеризується іншою ознакою, і тим самим дає змогу розуміти поняття «внутрішня форма слова» різнобічно, як закодоване в слові етимологічне значення, яке можна виявити не роблячи глибокого етимологічного аналізу; внутрішню сутність, що робить слово неповторним; змістовісну структуру; засіб репрезентації певних відношень; носій відповідного змісту [5, с. 28].

Теорія внутрішньої форми слова О. О. Потебні трактувалася ним не однаково у різні періоди його наукової діяльності. Ф. М. Березін, зокрема, зазначає у цьому зв'язку, що концепція внутрішньої форми зазнавала в О. О. Потебні певних змін. Спочатку внутрішня форма виступає як синонім понять етимологічного значення слова й уявлення. Надалі науковець вже розмежовує уявлення й внутрішню форму. Внутрішня форма позначає найближче значення слова й виступає як сукуп-

ність декількох значень, у той час як уявлення виражає одну ознаку. Внутрішня форма завжди зберігається в слові, у той час як уявлення може зникати [1, с. 86].

О. О. Селіванова стверджує, що через неконкретизовану визначеність внутрішньої форми слова, а також суперечливі погляди на її представлення лінгвісти цей термін активно не вживають [9, с. 71]. Варто зауважити, що відновлення інтересу науковців до проблеми внутрішньої форми пов'язане сьогодні з необхідністю такого семантичного представлення слова, яке б пояснювало всі релевантні парадигматичні зв'язки. Крім того, лінгвістика звернулася до когнітивних та інтерпретуючих моделей, що також посилює інтерес науковців до внутрішньої форми слова.

Іноді інтерпретація внутрішньої форми характеризується деякими неточностями: дає підстави ототожнювати самостійні поняття «внутрішня форма» та «умотивованість»; не завжди внутрішня форма може реалізуватись у семантичній структурі значення як мотивувальна ознака [11, с. 236].

Внутрішня форма слова у Т. Р. Кияка виступає як символ, симптом, образ значення і, як наслідок, орієнтує на інтенціонал поняття [7, с. 58]. При цьому дослідник відокремлює внутрішню форму слова від умотивованості, яка тлумачиться лінгвістом як зв'язок між планом змісту лексичної одиниці (тобто значенням) і планом вираження (власне внутрішньою формою слова) [7, с. 59].

Процес формування зв'язку похідного слова із твірним у рамках знакової мовної системи є поєднанням семантичного і формального зв'язків у трактуванні умотивованості традиційного словотвору. Крім того, внутрішня номінативна мотивація є обов'язковою у процесі творення лексеми. Саме встановлення формальної та семантичної залежності між мотиватором (твірною основою) та новоутвореною номінантою (похідною основою) є обов'язковою лінгвопсихоментальною операцією, що реалізується через взаємозв'язки різних структурних компонентів знань про поняття у народній свідомості [2, с. 5; 9, с. 401].

Внутрішня форма, будучи способом реалізації мотивованості, виконує різні функції в мовній системі. Функціональна характеристика внутрішньої форми слова певною мірою зумовила в мотивології виокремлення кількох її видів. Так, внутрішня форма слова може по-різному усвідомлюватися носіями мови, що свідчить про її варіантні особливості.

Висновки дослідження та перспективи. Отже, базовими конституентами науково-технічного терміна є значення, як відоме відображення предмета, явища чи відношення у свідомості, що входить до структури слова як так звана внутрішня його сторона, відносно якої звучання слова виступає як матеріальна оболонка; внутрішня форма, яка розглядається як символ, симптом, образ значення і, як наслідок, орієнтує на інтенціонал поняття; умотивованість, що характеризується наявністю зв'язку між планом змісту лексичної одиниці і планом вираження. Внутрішня форма слова та умотивованість є важливими чинниками, ігнорування яких унеможливує адекватне висвітлення базових семантичних характеристик термінологічної одиниці. Ці чинники можуть виявитися вагомими у процесі систематизації, уніфікації та стандартизації науково-технічної термінології, у збагаченні лексичної системи мови, що може бути предметом подальших наукових досліджень.

Література:

1. Березин Ф. М. История лингвистических учений. / Ф. М. Березин. – М. : Высшая школа, 1975. – 304 с.
2. Блинова О. И. Внутренняя форма слова: мифы и реальность / О. И. Блинова // Вестник Томского государственного университета. Филология. – Томск, 2012. – № 4 (20). – С. 5–11.
3. Бялик В. Д. Епистемология лексичного квантора : монографія / В. Д. Бялик; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Золоті литаври, 2012. – 419 с.
4. Герд А. С. Язык науки и техники как объект лингвистического изучения / А. С. Герд // Филологические науки. – 1986. – № 2. – С. 54–59.
5. Голянич М. І. Внутрішня форма слова в художньому тексті : дис... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Голянич Марія Іванівна ; Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 1998. – 455 с.
6. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов / В. П. Даниленко // Исследования по русской терминологии. – М. : Наука, 1971. – 154 с.
7. Кияк Т. Р. Мотивированность лексических единиц: (Количественные и качественные характеристики) / Кияк Тарас Романович. – Львов : Вища школа, 1988. – 160 с.
8. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения : [учебное пособие] / М. В. Никитин. – 2-е изд. – М. : ЛИБРОКОМ, 2009. – 168 с.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
10. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : Иностран. лит., 1956. – 260 с.
11. Цісар Н. Умотивованість вторинних медичних найменувань / Н. Цісар // Українська термінологія і сучасність : Зб. наук. праць. Вип IV / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – К. : КНЕУ, 2005. – С. 236–240.

УДК811.111

О. Я. Чепіль,

Національний університет «Острозька академія», м. Острог

КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ В ІДЕНТИФІКАЦІЇ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОГО СТАТУСУ КОМУНІКАНТА

У статті здійснено ґрунтовний аналіз комунікативного аспекту в ідентифікації соціолінгвістичного статусу комуніканта.

Ключові слова: соціолінгвістика, соціолінгвістичний статус комуніканта, комунікація, мовна комунікація.

COMMUNICATIVE ASPECT IN THE COMMUNICANT'S SOCIOLINGUISTIC STATUS IDENTIFICATION

A thorough analysis of the communicative aspect in person's sociolinguistic status identification has been made in this article. Sociolinguistic status being either a self-goal or an expressive social characteristics, determines both a person's possibility to self-improvement as well as a steady formation of its communicative competence. On whole it constitutes the system of the following three groups of aspects: pragmatic, cognitive and communicative. The pragmatic group is made up of the following features: motivation of the communication, that is its goal, an intention, communicants' position in social hierarchy,